

НАУКОВИЙ
ВІСНИК
ВДУ

Журнал Волинського державного університету
ім. Лесі Українки

Історичні науки

1, 1998

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1. Дослідження з історії України

Ткачук П.	Образотворче мистецтво й музична культура в Україні у XVII – на поч. XVIII ст. – важливий фактор національного відродження	4
Гайдай Л., Двойнінова О.	Перший Всеросійський з'їзд по боротьбі з пияцтвом	7
Ярош Я.	Участь С.Петлюри у розбудові державних структур у перші місяці діяльності Директорії	12
Раєвич Т.	Всеукраїнський жіночий конгрес у Станіславі 23-27 червня 1934 р.: основні ідеї та документи	14
Ткачук В.	Зловживання владою як специфічна риса сталінського режиму в Західній Україні (1944-1953 рр.)	19
Прокопчук В., Прокопчук С.	Європейський демократичний процес і активізація правозахисного руху в Україні (друга половина 70-х років)	22
Корнейко А.	Церковно-релігійна ситуація в західних областях УРСР в середині 50-х років	27
Пихіденко І.	Організаційні заходи щодо здійснення світоглядної політики в школах України в 70-х – першій половині 80-х років	31

РОЗДІЛ 2. Історія Волині

Научук С.	Економічний розвиток волинських міст і містечок першої половини XVI ст.	35
Ткачук А.	Неправославні навчальні заклади Волині як важлива складова частина структури освітньої системи нашого краю у XVI-XVII ст.	38
Карліна О.	Стан розвитку ремесел і промислів у західних повітах Волинської губернії наприкінці XVIII століття	42
Соловійов О.	Бойові дії на Волині в роки Першої світової війни	46
Мартинюк Я.	Міське і територіальне самоврядування та органи державної влади Волинського воєводства у міжвоєнний період (1921-1939 рр.)	50
Литвинюк В.	Розвиток зовнішньої та внутрішньої торгівлі у Волинському воєводстві (1921-1939 рр.)	54
Панишко Г.	Нові економічні умови господарювання у поміщицьких маєтках Волинського воєводства у 20-30-х рр. XX ст.	56
Шабала Я., Пащук Л.	Діяльність сільськогосподарських товариств у Волинському воєводстві у 1921-1939 рр. ..	60
Свинчук А.	Національні меншини Волинського воєводства в період 1921-1939 рр.	63
Крамар Ю.	Проблема неунії на Волині у міжвоєнний період	68
Дмитренко А.	Збиральництво як допоміжне заняття населення Західного Полісся і Північної Волині (друга половина XIX – 30-і рр. XX ст.)	73
Шульга С.	Чеська преса на Волині в міжвоєнний період	78

РОЗДІЛ 3. Актуальні проблеми історії зарубіжних країн і міжнародних відносин

Самчук В.	Болгарська проблема в політиці великих держав Європи (70-80-ті роки XIX ст.)	82
Колесник В.	Країни Центральної і Південно-Східної Європи у 50-і роки XX ст.	87
Серпенінов П.	Сянган – невід'ємна частина Китаю	91
Стрільчук Л.	Доля військовополонених і депортованих громадян СРСР у роки Другої світової війни та після її закінчення	94
Стрільчук Р., Стрільчук Н.	Історичні передумови реформування польського суспільства в перехідний період (друга половина 80-х – 90-і роки XX ст.)	98
Санжаревський О.	Еволюція НАТО у відповідь на розпад СРСР і утворення СНД	103
Мельник А.	Британська розвідка напередодні і на початку Другої світової війни	107
Яцишин Н.	Аналіз системи педагогічної освіти Великої Британії у 1944-1989 рр.	111

РОЗДІЛ 4. Історіографія

Хлібовська Г.	Польська повоєнна медієвістика про характер польсько-німецьких відносин середини – другої половини XII ст.	116
Гаврилюк С.	Зародження й перші кроки археологічних досліджень Волинської губернії	119
Кукіжівська А.	Ставлення декабристів до польської політики самодержавства у висвітленні радянською історіографією 20-х років	123
Курт В.	Нові публікації з історії радянської війни в Афганістані	127
Гаврилюк В.	Джерела з історії шкільництва на Волині у міжвоєнний період	131
Мор М.	Українська періодична преса Волині (1921-1939 рр.) як джерело з історії українського шкільництва краю	135

РОЗДІЛ 5. Теорія і методологія історичного процесу

Бандарська Г.	Основні поняття і категорії історичного процесу і процесу історичного пізнання	139
Васильченко О.	Концепція глобальної історії та її осмислення людиною	143

РОЗДІЛ 6. Навчально-методичні матеріали

Гаврилюк О.	Депортації українців на Волинь та поляків з Волині у повоєнні роки	148
-------------	--	-----

Ю. Крамар

Проблема неоунії на Волині у міжвоєнний період

Складовою частиною «українського питання» у Другій Речі Посполитій була проблема міжконфесійних стосунків на теренах, де переважало українське населення, як, наприклад, у Волинському воєводстві. Основне завдання польської національної політики на Волині полягало у якнайшвидшій інтеграції краю до складу Речі Посполитої та асиміляції місцевого українського громадянства. Слід зазначити, що на початку 20-х років рівень національної свідомості волинських українців залишався нижчим, ніж українців Галичини. Чи не єдиною підвалиною їх національної ідентичності була приналежність до православної церкви. Невипадково, що саме церква протягом усього міжвоєнного періоду залишалась центральним об'єктом асиміляції українського населення. Одним із методів «ревіндикації православних душ» (тобто поширення католицької віри серед українців) на Волині була неоунія (так званій східно-слов'янський, або східно-візантійський обряд)*.

Акція неоунії була започаткована Ватиканом на початку ХХ століття. Як зазначив у березні 1918 року папа римський Бенедикт XV, її мета — «привернути об'єднані східні церкви до давньої єдності» [11, 18]. Східні воєводства Речі Посполитої розглядались Ватиканом як своєрідний місток між католицькою Польщею і православними теренами Росії. З метою зближення східної та західної церков у 1917 році в Римі було засновано Конгрегацію у справах східних церков. У цей же час почав діяльність Східний понтифікальний інститут, який готував місіонерів для країн Східної Європи. У 1925 році з ініціативи папи Пія IX створюється так звана комісія «PRO RUSSIA», до компетенції якої належали церковні справи католиків, котрі мешкали у Радянській Росії, опіка над російською еміграцією і керівництво місіонерською діяльністю у сусідніх з Росією країнах. Таким чином, у сферу діяльності «PRO RUSSIA» увійшли і справи східних польських земель, зокрема Волині. З-під юрисдикції комісії було виключено українські греко-католицькі парафії Східної Галичини, тому що права греко-католицької церкви захищалися особливою уго-

дою — конкордатом між Польщею і Ватиканом від 10 лютого 1925 року.

Неоунійний рух на східних теренах Речі Посполитої розпочався на Підляшші. В жовтні 1923 року місцевий православний єпископ Пшеждзецький звернувся до папської курії з проханням запровадити в його єпархії східно-візантійський обряд. Декретом Конгрегації у справах східної церкви від 10 грудня 1923 року на Підляшші створюється перша католицька парафія східно-візантійського обряду. В квітні 1925 року на підставі відозви папського нунція у Варшаві неоунійний рух починає поширюватись у Луцькій, Пеліській та Віленській єпархіях.

Зауважимо, що ідея церковної унії в Польщі виходила далеко за межі суто конфесійної проблеми. Польський уряд вустами міністра віросповідань і народної освіти Я.Єджиевича у 1932 році однозначно заявив про невизнання державою східно-слов'янського обряду як такого, що непередбачений конкордатом 1925 року і небажаний з точки зору державних інтересів. Побоювання урядових кіл викликало, очевидно, й те, що в разі підпорядкування унійної акції керівництву греко-католицької церкви на чолі з митрополитом А.Шептицьким унія перетвориться на легальне представництво українського галицького руху на Волині, чого польський уряд за будь-яку ціну намагався не допустити.

Виходячи з цих засад, неоунія на північно-східних землях Речі Посполитої повинна була опиратись в першу чергу на російське духовенство, яке з огляду на процеси українізації православної церкви втрачало свої впливи на Волині і виявляло особливу схильність до співпраці з неоунійним рухом. Перехід в унію давав змогу російським православним священникам не тільки зберегти свої парафії, а й отримувати від єпископської курії в Луцьку значні грошові дотації. Як наслідок, церква східно-слов'янського обряду спочатку зберігала винятково російський характер, що знаходило свій вияв не тільки у зовнішньому вигляді священників (ксьондзи-уніати носили довгі бороди, рясю з широкими рукавами), а й у літургії цього

*«Неоунія» — неофіційна назва акції поширення католицтва в східному обряді серед українського і білоруського населення Польщі між двома світовими війнами. оформленої як «Парафії Католицької Церкви східно-слов'янського обряду» [1. 1754].

обряду, яка велась російською мовою і не відрізнялась від православного богослужіння.

Для підготовки кадрів духовенства східного обряду при римо-католицькій семінарії у Луцьку було відкрито чотиримісячні курси для тих православних священників, котрі переходили на унію [6, 1]. З цією ж метою у Дубно в 1928-1929 рр. засновано духовну семінарію, яка у 1931 році отримала статус папської колегії. Семінарія східного обряду в Дубно утримувалась за рахунок місіонерських пожертвувань із-за кордону і дотацій, які їй виділяла єпископська курія в Луцьку [9, 98]. У 1936 році в ній навчалось 38 слухачів, з них 17 поляків, 16 українців, 4 білоруси.

У пропаганді унії на Волині нерідко використовувалися священники, моральна поведінка яких часто ставилась під сумнів. Такі духовні особи шляхом переходу в унію намагалися ухилитися від відповідальності за вчинки, що суперечили канонічному праву. В унії вони шукали джерело доходу і безкарності, а не знайшовши їх, занедбували справу і знову поверталися до православної віри. Характерним є випадок із отцем Ніфонтом Медведем, який, будучи священником парафії в с. Застав'я Рівненського повіту, перейшов в унію східно-слов'янського обряду, згодом знову прийняв православну віру, а врешті став заступником декана греко-католицької парафії у с. Антонівка Костопільського повіту [9, 9].

Цікавий випадок трапився у с. Озерце Луцького повіту, де початки унійної діяльності сягають 1925 року. Тут агітацію за унію почав вести місцевий православний священник Шльожко — колишній член «Союзу русского народа», капелан російської армії. Під час відступу російських військ у 1916 році він оселився в Озерці. Маючи певні купецькі здібності, збудував у селі зерновий склад, пізніше — паровий млин. Це підприємництво відбирало у нього практично весь час, тож не дивно, що свої душпастирські обов'язки отець повністю занедбав. Коли ж церковні власті прийняли рішення про переведення його до іншої парафії, Шльожко спротивився цьому і почав активно агітувати за унію. Навівши офіційні контакти з римо-католицькою єпископською курією в Луцьку, він звернувся до єпископа І. Дубовського з проханням прийняти його в «лоно католицької церкви», обіцяючи за це перевести на унію всю свою парафію.

25 квітня 1925 року відбувся урочистий акт переходу отця Шльожка в унію. Незабаром ряд сіл, які належали до православної парафії с. Озерце,

перейшли на унію — всього 2000 чоловік [8, 44]. Шльожко, маючи в особі єпископа І. Дубовського надійного покровителя, добився формального переходу православної церкви в уніатську. Однак зі зміною луцького римо-католицького єпископа він втратив цю підтримку. Рішенням місцевої адміністрації церква знову була передана православним, а Шльожко, позбавлений засобів до існування, залишив парафію і звернувся з покаєльним листом до митрополита Діонісія. Парафіяни с. Озерце знову повернулися до православної віри.

Агітуючи за унію, ксьонзи-уніати використовували різні аргументи. Селян переконували у тому, що перехід в унію не є зміною віри і що загалом мова не йде про якісь радикальні реформи в лоні православної церкви, а про врегулювання окремих моментів, які виникли внаслідок революційних подій у Росії. Мовляв, главою церкви був цар, якого вбили більшовики, отже, тепер ним повинен стати польський король. Оскільки короля в Польщі немає, а главою католицької церкви є папа римський, то його і слід визнати верховним ієрархом православної церкви, залишившись при цьому у православної віри, яка відтепер називатиметься унією. Подібна пропаганда нерідко зустрічала прихильну реакцію з боку українського селянства Волині [3, 18].

Інкони події, пов'язані з переходом в унію, набували драматичного, а часом і трагічного характеру, як, наприклад, у с. Краска Ковельського повіту. В результаті непорозумінь з православною консисторією місцеві жителі заявили про свій намір перейти на східно-слов'янський обряд. У травні 1927 року вони силою захопили церкву.

Широкого розголосу набула справа у с. Жабче Луцького повіту. Причиною переходу православної парафії в унію стали тривалі конфлікти між місцевими жителями і православним священником Антоном Тужанським. Це привело до втрати будь-якого довіря до нього з боку населення, яке звернулося до православної консисторії з вимогою усунення священника. Отримавши відмову, парафіяни в переважній більшості перейшли на східно-візантійський обряд [8, 45]. Єдина сільська церква де-факто дісталась неоуніатам, внаслідок чого виник затяжний конфлікт між віруючими обох конфесій про приналежність церкви.

З метою врегулювання конфлікту 16 жовтня 1928 року до Луцька виїхала делегація православних Жабчого, яка разом із сеймовим послом І. Власовським була прийнята волинським воєводою Г. Юзефсь-

ким. Останній видав розпорядження про закриття і опломбування церкви до завершення слідства. Однак 19 лютого 1929 року православні парафіяни силою увійшли до неї і склали урочисту присягу не залишати її доти, доки адміністративні власті не приймуть рішення про приналежність церкви.

Протягом восьми днів зачинені у церкві люди були позбавлені їжі і питної води. При спробі поліції наблизитись до храму православні чинили опір. Конфлікт набував значних розмірів, що схилило воєводську адміністрацію до рішення втрутитись у справу. У своїх спогадах Г.Юзефський писав: «Це був один з найважчих моментів у моєму врядуванні. Я відповідав за все. Мені належала ініціатива. Всі чекали на моє рішення» [2, 74]. Воєвода видав розпорядження відвести поліцію і вислати до церкви повітового старосту з лікарем, які передали знесиленим людям продовольство і медикаменти. Лише після цього натовп почав розходитись, і поліція увійшла до церкви. Після проведеного слідства рішенням воєводської адміністрації церква у Жабчому була повернута православним.

Слід зазначити, що волинська воєводська адміністрація негативно ставилась до неонуїного руху. На думку воєводи Г.Юзефського, унія була серйозною небезпекою для польсько-українського зближення, якого, починаючи з 1928 року, намагалась досягнути місцева адміністрація. «Унія, — зазначав воєвода, — перетворюється на деструктивний і небажаний політичний чинник на терені Волині, який великою мірою підриває діяльність адміністративних властей на шляху до консолідації взаємин» (між українцями і поляками — Ю.К.) [12, 4].

Серйозного опонента своїй політиці воєвода мав в особі Луцького римо-католицького єпископа Адольфа Шельонжка. З його призначенням у 1925 році неонуїний рух на Волині починає планово розвиватися. Саме Луцькій єпископській курії підлягали парафії східно-слов'янського обряду на терені Волинського воєводства, хоча Г.Юзефський вважав, що римо-католицькому духовенству не вдасться втримати унійний рух під своїм контролем. «Дуже швидко, — зазначав він, — завдяки активній діяльності українців, всі ці уніати без сумніву перейдуть під вплив українських діячів». У цьому, на думку воєводи, переконував досвід «Просвіт» на Волині, «які довгий час існували самостійно і не давали опанувати себе галицьким «Просвітам», а в кінцевому результаті перейшли під вплив останніх; а цей досвід говорить про те, що з унійним рухом буде те саме» [14, 5].

Таку позицію волинського воєводи поділяла значна частина польського громадянства і навіть переважна більшість римо-католицького духовенства, яке вважало, що найкоротший шлях до колонізації місцевого українського населення — це безпосереднє прийняття ним латинської віри. У зв'язку з цим український посол до сейму С.Баран у газеті «Діло» (друкованому органі Українського народно-демократичного об'єднання — Ю.К.) від 23 жовтня 1932 року писав: «Унія не за галицьким зразком, а нового «східного обряду», співтворцями якого є самі поляки, має проти себе монолітний фронт польського громадянства, яке стурбоване тим, що об'єднання для церковної унії з Римом православних українців і білорусів зупинить раз і назавжди латинізаційні і колонізаційні наміри» [5, 1].

Втім, слід зазначити і те, що частина католицьких священників виявляла схильність до співпраці з неонуїним рухом, розглядаючи унію як проміжний етап у переході православних на латинський обряд.

Зауважимо, що темпи розвитку унійного руху з початком 30-х років значно вповільнюються. У звіті волинського воєводи від листопада 1934 року читаємо: «Останнім часом на Волині спостерігається значне послаблення зацікавленості населення унійною акцією» [7, 99]. Тому в 1937 році на терені воєводства налічувалося лише 14 парафій східно-слов'янського обряду і близько 7500 віруючих (див. табл. 1).

Із середини 30-х років у неонуїній пропаганді на Волині з'являються нові моменти. Питання унії перебувало в центрі уваги конференцій, організованих з ініціативи польського єпископату в 1933-1935 роках у Пінську. На них виявились розбіжності в підході до розвитку унійної акції на східних теренах Речі Посполитої. Якщо частина духовенства висловлювалась за збереження «російського характеру» східно-слов'янського обряду, то інша підкреслювала необхідність урахування національних моментів в унійній пропаганді.

Друга Пінська конференція (вересень 1931 р.) прийняла важливу резолюцію, яка впроваджувала українську мову для богослужінь у церквах східно-слов'янського обряду [11, арк. 22 зв.]. Це дало підставу керівництву греко-католицької церкви заявити про нівеляцію розбіжностей між двома обрядами — східно-слов'янським і греко-католицьким — і проголосити про їх об'єднання. «Ми, греко-католики, — промовляв у 1934 році митрополит А.Шептицький, — не маємо якогось відмінного обряду. Маємо той самий обряд, що й наші православні бра-

Таблиця 1

Парафії східно-слов'янського обряду Волинського воєводства станом на вересень 1937 р.*

№ п/п	Парафія	Повіт	Дата заснування	Загальна кількість парафіян
1.	Цегів	Горохівський	1925	135
2.	Дубечно	Ковельський	1927	2000
3.	Папська дух. семінарія	Дубнівський	1931	733
4.	Гумнище	Горохівський	1926	250
5.	Краска	Ковельський	1927	600
6.	Гаї Левітанські	Дубнівський	1934	484
7.	Орден редемптор.	Ковельський	1928	420
8.	Великі Кусковці	Кременецький	1931	185
9.	Луцьк	Луцький	не встановлено	200
10.	М'ятин	Рівненський	1934	1095
11.	Рівне	Рівненський	1936	не встановлено
12.	Тутовиче	Сарненський	1933	1100
13.	Застав'я	Рівненський	1934	150
14.	Жабче	Луцький	1926	175

* Складено автором [9. арк. 97-109].

ти на Волині, Холмщині, Поліссі і Підляшші» [4, 423]. Таким чином, «пінська ухвала» 1931 року докорінно змінила характер неоунії. В певному розумінні вона відкривала галицьким релігійним і політичним діячам легальний (в обхід «сокальського кордону») шлях на північно-східні землі. Незалежність унії від польських властей і держави, піднесення національного характеру церкви стають головними гаслами неоунійної пропаганди на Волині.

Певний вплив на розвій унійної акції на терені воєводства зробив перехід в унію в жовтні 1931 року ректора православної семінарії в Кременці Петра Табінського. У відкритому листі до «православних братів-українців», опублікованому в українській пресі, свій крок він мотивував русифікаторською політикою, яку, на його думку, проводили урядові чиновники у православній церкві в напрямі денаціоналізації українців у Польщі [3, 33].

В листопаді 1931 року П.Табінський був прийнятий папою римським. У меморіалі на ім'я папського нунція у Варшаві, складеному П.Табінським невдовзі після повернення з Риму, містились головні засади реорганізації унійної політики на Волині, яка, на його думку, повинна бути підпорядкована безпосередньо Ватикану [13, 212]. Одночасно стверджувалось, що окрім чисто релігійної акції серед

волинських українців слід організувати культурно-громадську діяльність, аби в такий спосіб привернути широкі верстви населення до унії.

Важливим етапом на шляху «українізації унії» стало призначення у 1931 році відомого на Волині українського священника Миколи Чарнецького єпископом східно-слов'янського обряду і апостольським візитатором парафій цього обряду в Польщі. Своє призначення М.Чарнецький отримав після того, як у вересні 1931 року він кілька тижнів пробув у Римі. На зустрічі з папою римським він виклав своє бачення унійної акції на східних теренах Речі Посполитої. На його думку, унія могла мати успіх лише за умови надання їй українського характеру. М.Чарнецький рішуче відкинув тезу, яка довгий час мала підтримку у Римі про наднаціональний характер унійного руху. Найбільшою тактичною помилкою Ватикану вважалося те, що ним «ігнорувалась національна сила тих, хто хоче з'єднатись для унії».

Одночасно із місією М.Чарнецького в Римі українськими радикальними політичними колами Волині була організована акція на його підтримку. З цією метою до папського нунція у Варшаві надсились петиції, які підкреслювали, що слабкий розвій унії зумовлений шовіністичними настроями римокатолицького духовенства, яка вбачає в унії засіб

до полонізації українців. Єдиний вихід із ситуації вбачався у створенні окремої єпархії східного обряду, яка б охоплювала східні терени Речі Посполитої на чолі з правлячим єпископом М.Чарнецьким. Цікаво, що навіть деякі неонуїїні священники домагались незалежності східно-візантійського обряду від римо-католицького єпископату [14, 425].

З підтримкою цих вимог виступало і керівництво греко-католицької церкви, яке виявляло великий інтерес до неонуїїної акції на Волині. Підтримка митрополитом А.Шептицьким М.Чарнецького відкривала більш широкі можливості для розвитку українського руху в рамках неонуїї. Сам А.Шептицький щораз частіше виступав як покровитель цієї акції на північно-східних землях.

Важливим осередком пропаганди унії греко-католицького обряду на терені воєводства став орден редемптористів, який з ініціативи А.Шептицького створив свій осередок у Ковелі. У 1932 році тут було засновано монастир редемптористів. Спочатку члени ордену вели свою діяльність лише серед греко-католиків, але згодом поширили її і на парафії східного обряду. У своїй пропаганді вони наголошували на тому, що між східно-візантійським і греко-католицьким обрядами немає жодної різниці, що греко-католицька церква є єдиною церквою, яка забезпечить своїм віруючим опіку всього католицького світу для здобуття великої мети — політичної незалежності України [11, арк. 24]. Членом ордену редемптористів був і єпископ М.Чарнецький.

Широку пропагандистську кампанію вів на Волині Український католицький союз (УКС). За короткий час ця організація, центральний провід якої перебував у Львові, спромоглася створити на терені воєводства цілий ряд своїх осередків. З лютого 1933 року у Луцьку УКС почав видавати часопис «Волинська неділя». Цього ж року за активної участі членів УКС відбувся воєводський з'їзд делегатів УНДО. В травні 1933 року делегація Волині взяла участь в організованому у Львові святі християнської молоді, під час якого волинян прийняв глава греко-католицької церкви митрополит А.Шептицький [12, 5].

Домінуючу роль у структурі Католицького союзу відігравала так звана Католицька акція української молоді (КАУМ). Своє головне завдання на Волині організація вбачала у пробудженні національної свідомості місцевого українського громадянства, консолідації усіх українців на релігійній платформі як етапі політичної консолідації. З цієї метою члени КАУМ поширювали нелегальну літературу ОУН,

періодичні видання Фронту національної єдності, статті Донцова, Палієва, Табінського.

Намагання греко-католицького духовенства підпорядкувати своєму впливу унійний рух на Волині викликало гостру реакцію з боку польських адміністративних властей. Воевода Г.Юзефський кваліфікував ці спроби як нову форму «безкомпромісної української націоналістичної агресії Львова, керованої А.Шептицьким» [14, 85а]. Небезпека, на думку воєводи, полягала насамперед у тому, що «ця акція, яка проводиться під релігійною оболонкою, випадає з-під нагляду влади» [12, 4]. Тому воєводська адміністрація всіма способами намагалася зміцнювати «сокальський кордон», не допускаючи греко-католицького духовенства на північно-східні землі. Окрім того, Г.Юзефський сприяв процесам українізації православної церкви на Волині, аби в такий спосіб «загальмувати розвій унії» [14, 73]. Втім, незважаючи на протидію адміністрації, на терені воєводства в 30-х роках існувало 4 греко-католицькі парафії (Антонівка, Озютичі, Повурськ, Зджари), які налічували близько 4000 прихожан [9, арк. 96-97].

У подальші роки неонуїїний рух на Волині не приніс помітних результатів. У кінці міжвоєнного двадцятиліття парафії східно-слов'янського обряду на терені Волинського воєводства об'єднували всього 12 180 віруючих, із них третина — греко-католики [3, 29]. У порівнянні з 1,5 млн. православних ця цифра видається більш ніж скромною.

Які ж були причини слабого розвитку неонуїїного руху на Волині?

По-перше, випадки переходу православного населення в унію зумовлювались не стільки його внутрішніми переконаннями, скільки були протестом проти того становища, в якому перебувала православна церква на Волині. Нерідко свою прихильність до унії православні виявляли на ґрунті особливої зневаги до окремих парафіяльних священників, моральна поведінка яких суперечила канонам церковного права.

По-друге, керівництво унійним рухом перебувало в руках римо-католицьких єпископів, зокрема, єпископської курії в Луцьку, яка прагнула не допустити «українізації унії», підтримувала русифікаторські тенденції в церкві східного обряду. Спроба підпорядкувати унійну акцію керівництву греко-католицької церкви на чолі з митрополитом А.Шептицьким (місії М.Чарнецького, П.Табінського) відкривала ширші можливості для розвитку українського руху в рамках неонуїї.

По-третє, негативну позицію щодо неоунійного руху займала місцева адміністрація на чолі з Г.Юзефським, яка вбачала у ньому деструктивний фактор, що веде до загострення польсько-українських стосунків на Волині. Побожування воєводи викликало і те, що на терені воєводства унія могла перетворитись на «легальне представництво націоналістичного галицького руху».

По-четверте, ідея унії в Польщі міжвоєнного періоду вийшла далеко за рамки суто релігійної проблеми, набувши політичного забарвлення. Неоунія, метою якої була латинізація православної церкви, стала прихованою формою колонізації українського населення. У цьому ще більше переконує той факт, що, починаючи з другої половини 30-х років, уряд повів більш жорстку лінію щодо українців, забувши про будь-яку «релігійну толерантність». Політика зміцнення польської присутності на «кресах», яку з 1938 року проводив новий воєвода О.Гауке-Новак, привела до загострення міжнаціональних і міжконфесійних стосунків на Волині. Однією з найбільш драматичних сторінок польсько-українсь-

кої історії міжвоєнного періоду стали численні акції насильницького переведення у католицьку віру православного населення Волині. А це, у свою чергу, викликало зворотну реакцію українців.

Література

1. Енциклопедія українознавства / Під ред. В.Кубійовича. – Т. 5. – Львів: Видавництво наукового товариства ім. Т.Шевченка у Львові, 1996. – С. 1605-1995.
2. Biblioteka Uniwersytetu Warszawskiego, DR. 4 акс. 3189. H. Yózewski «Opowieść o istnieniu», t. 2, cz. IV.
3. Monografia stosunków wyznaniowych w województwie Wołyńskim. – Luck, 1936.
4. Papierzyńska – Turek M. Miedzy tradycja, a rzeczywistosci: Państwo wobec prawosławia 1918-1939. – Warszawa, 1989. – S. 481.
5. Wiadomości Ukraińskie. – 1932. – 23 października.
6. Wiadomości Ukraińskie. – 1933. – 8 listopada.
7. Державний архів Волинської області (ДАВО), ф. 1, оп. 2, спр. 5047.
8. ДАВО, ф. 46, оп. 9, спр. 983.
9. ДАВО, ф. 46, оп. 9, спр. 1853.
10. ДАВО, ф. 46, оп. 9, спр. 1994.
11. ДАВО, ф. 46, оп. 9, спр. 4419.
12. Archiwum Akt Nowych w Warszawie (dalej AAN), MSW, Sygn. 1037.
13. AAN, MSZ, Sygn. 2347.
14. AAN, Sygn. mikrf. 1800/1.

А. Дмитренко

Збиральництво як допоміжне заняття населення Західного Полісся і Північної Волині (друга половина XIX – 30-і рр. XX століття)

Збиральництво — одна з найдавніших форм господарської діяльності людей, що базується на збиранні природних продуктів харчування. В первісну епоху збиральництво, поряд із мисливством і рибальством, було однією з важливих галузей присвоюючого господарства. З розвитком землеробства і тваринництва сфера збиральництва значно розширилася, воно стало допоміжним заняттям і набрало форми промислу. Тому стосовно досліджуваного періоду збиральництво — це не тільки спосіб добування їжі, а й заготівля різноманітної сировини, необхідної в домашньому господарстві, збирання корму для худоби (наприклад, жолудів, вересу та ін.).

У ті далекі часи, коли збиральництво було одним із основних занять, дари природи знаходились у загальному користуванні населення. В період феодалізму держава і феодалі ввели обмеження у використанні лісових багатств. У другій половині XIX ст. з розвитком промисловості і товарно-грошових відносин ліси стали важливою статтею прибутків держави та поміщиків і користування ними суворо регламентувалося. Після реформи 1861 р. селяни отримали у власність певну кількість лісів

(у селянських наділах Волині ліси складали 5,4%) і право на користування сервітутами, тобто певними вигодами на поміщицьких землях (збирати в лісі ягоди, гриби, хмиз, рибалити в поміщицьких водоймах тощо). З восьми західних губерній Росії, в яких існували сервітутути, найбільш поширеними вони були на Волині, де ними користувалося 71% дворів. У поліських повітах цей показник був вищим — 76-95% [11, 587-588, 594, 598]. Згідно з уставними грамотами, куди записувалися сервітутні права, тільки у 9 маєтках правом на збирання ягід і грибів у поміщицьких лісах користувалося 5 тис. дворів. Пізніше таких дворів стало ще більше [10, 130].

Селяни, які не мали сервітутних прав, змушені були користуватися державним лісом, де за збір ягід, грибів та інших лісових плодів потрібно було платити гроші. У другій половині XIX ст. квиток коштував 60 коп. Він був дійсний лише на території одного лісництва. Переходити в інші райони лісу заборонялося [31, арк. 5; 33, арк. 1; 36, арк. 1].

За збір лісових плодів без квитка порушники повинні були заплатити 5-10 крб. штрафу, а при неплатоспроможності їх арештовували на 1-3 дні.